

Kvindelige ledvogtere og deres organisering

Af Frederikke Gnutzmann Jensen

Indledning

Historisk set er jernbanen et område, hvor arbejdspladserne domineres af mænd. Først i 1983 blev den første kvindelige lokomotivfører ansat ved DSB,¹⁾ og i dag består blot ca. 15% af Dansk Jernbaneforbunds medlemmer af kvinder.²⁾ Det betyder dog ikke, at kvindelige ansatte har været et særsyn i jernbanehistorien. Adskillige kvinder har været en del af arbejdsstyrken på både jernbanestationer og i administrationskontorerne, hvor de har arbejdet som medhjælpere eller billettrykkere. Derudover var mange kvinder tidligere ansat som ledvogtersker.³⁾ Typisk var der tale om kvinder, hvis mænd arbejdede som banearbejdere,⁴⁾ og disse kvinder var ansat til at åbne og lukke led ved jernbaneoverskæringer. De bestred et vigtigt og ansvarsfuldt arbejde, da samfundet skulle kunne stole på, at bommene blev rullet ned, når der kom et tog. Men på trods af det store ansvar var lønnen lav, arbejdsdagene lange og vilkårene generelt dårlige for ledvogterne.⁵⁾ De kvindelige ledvogtere organiserede sig derfor i 1919 i Ledvogterskernes Fagforening under forbundet Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark (KAD), der, som navnet antyder, udelukkende var for kvinder, og ledvogterskerne indskrev sig dermed i kampen for faglig anerkendelse.⁶⁾ Men var det overhovedet muligt for disse kvinder at ændre deres vilkår? Og hvordan kan det være, at de havde behov for at organisere sig uden om mændene?

Nærværende artikel undersøger netop disse kvindelige jernbaneansatte, ledvogterskerne, samt deres organisering og forening som en afdeling under KAD i perioden 1919-1968. Afslutningsvist vil det blive diskuteret, hvorvidt disse kvinder opnåede en egentlig juridisk og kulturel faglig anerkendelse for det vigtige arbejde, de udførte. Undersøgelsen baserer sig primært på kildemateriale fra Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, hvor hovedparten er fra KAD's arkiv. Dette materiale består overvejende af korrespondancer vedrørende Ledvogterskernes Fagforening, som enten er sendt til eller fra KAD. Derudover anvendes også artikler og meddelelser fra KAD's medlemsblade, som forbundet udsendte til dets medlemmer.

Hvad er en ledvogter(ske)?

Med fremkomsten af det danske jernbaneanet i anden halvdel af 1800-tallet startede historien om ledvogterne, der med deres ansvar for at sikre sikkerheden ved jernbaneoverskæringer blev en nødvendighed for samfundet. Modsat de fleste kapitler i jernbanehistorien er ledvogterfortællingen en historie om arbejdende kvinder, og det er tilmed en fortælling om en fagforeningskamp for bedre vilkår. Ledvogtererhvervet var nemlig et af de få steder ved jernbanen, hvor der i denne periode var mange kvinder ansat, og det skyldtes i høj grad, at arbejdet som ledvogter var mere end et arbejde; det var en livsstil, hvor man oftest boede sammen med sin familie i et tilhørende ledvogterhus.⁷⁾ Grundet den meget lave løn var det ofte nødvendigt for de mandlige ledvogtere at arbejde "ved banen" om dagen, hvorfor kvinderne måtte varetage ledvogterarbejdet, mens manden var på arbejde. Når han kom hjem, kunne det være et fælles job at passe bommen, men der var også kvinder, som varetog ledvogtningen alene. Derudover fandtes der afløsere, som kom og passede leddet noget af dagen.⁸⁾ Allerede fra jernbanernes begyndelse udgjorde kvinder, som var hustruer til banearbejderne, den største del af ledvogtningen,⁹⁾ og hvis ledvogtersken døde, måtte manden ofte finde en ny ledvogterske-hustru at gifte sig med for at beholde den ledvogterbolig, som fulgte med til jobbet. Alternativt kunne manden få et kvindeligt familiemedlem til at overtage opgaven. Dette sås f.eks. da "*Banevogter No 12 H. Sørensens Hustru*"¹⁰⁾ i 1886 afgik ved døden. Herefter overtog mandens søster, som ligeledes flyttede ind i huset for at passe hans tre små børn, ledvogterposten fra den afdøde hustru. Dette varede indtil senere på året, hvor banevogteren giftede sig med en ny kvinde, som herefter overtog ledvogtergerningen.¹¹⁾

Selve arbejdet bestod i at lukke låger og led ved jernbaneoverskæringer, når togene passerede, og der var faste regler for, hvordan bommene skulle betjenes. Frem til 1970, hvor landets sidste jernbaneovergang blev automatiseret, udfyldte både mandlige og kvindelige ledvogtere således

Ledvogter med familie foran ledvogterhus i Espe ved Skovsgaard, 1898 (foto: Rasmus Hansen, Ringe Lokalhistoriske Arkiv).

en vigtig rolle i samfundet, da vejfarende skulle kunne stole på, at vejen var fri, når ledvogterpersonalet havde åbnet for bommene. Det kunne derfor have fatale konsekvenser, hvis de ikke udførte deres arbejde korrekt.¹²⁾

Livet som ledvogter blev typisk levet i et lille, ringe ledvogterhus, hvor ledvogteren boede sammen med sin familie, og familielivet var derfor indrettet efter togtiderne. Før ledvogterskerne blev organiserede, arbejdede disse kvinder ofte 18 timer i døgnet, og derudover skulle de sørge for, at det huslige blev passet i hjemmet.¹³⁾ I avisen *Aftenbladet* kunne man i 1905 læse et uddrag fra *Dansk Jernbaneforbunds Medlemsblad*, hvori en ledvogterske beskrev, hvordan hun flere gange var faldet i søvn af udmattelse på sine lange vagter: "Jeg skammer mig ikke ved her at tilstaa, at jeg flere Gange i en sen Aftentime er falden i en saa dyb Søvn, at jeg hverken har hørt Meldingen eller Togets Forbikørsel".¹⁴⁾ Ifølge avisen ansatte Statsbanerne netop banearbejdernes hustruer som ledvogtersker for at spare penge,¹⁵⁾ for selvom kvindernes arbejdsdage kunne være op til 18 timer i døgnet, var deres løn beskeden. I en artikel i *Social-Demokraten* fra 1914 omtaltes f.eks. en ledvogterske, som blev betalt 10 øre om dagen foruden friboligen, som udgjorde den primære

betaling for arbejdet. Lønregulativet indeholdt nemlig en bestemmelse om, at "det almindelige Vederlag for en Arbejder-Hustrus Gærning som Ledvogterske er Fribolig, hvis Værdi regnes til 25 á 35 Øre pr. Dag".¹⁶⁾ Udover friboligen kunne kvinderne få en meget beskeden kontant udbetaling, hvis det vurderedes, at ledvogterskens tjenestegerning var af "mere end almindeligt Omfang eller af Vigtighed for Driftens Sikkerhed".¹⁷⁾ Det var således ikke unormalt, at kvindelige ledvogtere kunne arbejde hver dag fra 5.30 til 22.00, måske foruden en enkelt månedlig fridag, for 50 øre om dagen, som det f.eks. blev omtalt på en finanslovsforhandling i 1906.¹⁸⁾ Før 1919 havde hverken ledvogtere eller ledvogtersker dog ret til ferie og fridage, men fridage kunne søges, hvis man havde en god begrundelse og hvis en afløser var til rådighed.¹⁹⁾

På trods af det store ansvar hørte ledvogterne, og ikke mindst ledvogterskerne, med deres dårlige løn til nederst i både De Danske Statsbaners hierarki og i samfundets lag,²⁰⁾ men de var samtidig afgørende for samfundets sikkerhed. Der er dermed ingen tvivl om, at ledvogterskerne bestred et ganske særligt arbejde, hvilket også afspejles i disse kvinders organiseringsarbejde.

Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark

For at forstå ledvogterskernes organisering er det nødvendigt at kende historien om Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark, for mens ledvogtererhvervet var et af de få steder på jernbaneområdet, hvor mange kvinder var ansat, var kvindelige arbejdere ikke altid en sjældenhed på andre områder af arbejdsmarkedet. I slutningen af 1890'erne udgjorde kvinderne f.eks. ca. 20% af alle industriarbejdere, og derudover kom andre typer af kvindeligt lønarbejde som f.eks. tjenestepiger.²¹⁾ Men på trods af at kvinderne i denne periode i stigende grad blev en del af arbejdspladserne, betød det ikke, at de med samme frekvens organiserede sig i fagforeninger. De første fagforeninger i Danmark blev etableret i 1870'erne og 1880'erne, og fagbevægelsen havde i første omgang sit udspring blandt mandlige, faglærte byarbejdere. Men ved begyndelsen af 1890'erne begyndte en bredere gruppe af også ufaglærte arbejdere ligeledes at danne fagforeninger på lige fod med de faglærte.²²⁾ Til trods for dette var der på daværende tidspunkt dog forholds-mæssigt færre kvinder end mænd, som indmeldte sig i fagforeninger. Dette forhold sås også på arbejdspladser, hvor mænd og kvinder arbejdede under samme forhold, som f.eks. i tekstilindustrien, hvor omtrent halvdelen var kvinder.

Denne mandlige fagforeningsovervægt skyldtes ikke, at kvinderne ikke var interesserede i bedre vilkår, men snarere, at fagforeningerne var domineret af mænd, som ikke altid havde de samme interesser som kvinderne.²³⁾ Der blev derfor lavet forskellige forsøg med rent kvindelige organisationer, og i 1901 blev Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark oprettet. KAD var en fagforening kun for kvindelige medlemmer, og den eksisterede frem til 2005, hvor foreningen fusionerede med Specialarbejderforbundet i Danmark og sammen dannede 3F.²⁴⁾ Forbundets mål var at samle alle kvindelige fagforeninger i Danmark til fælles arbejde for at kunne fremme og værne om deres fælles interesser. KAD's argumentation for et rent kvindeligt fagforbund var netop, at de kvindelige arbejdere havde særinteresser og behov, der adskilte sig fra de mandlige arbejdere,

og de pegede i den forbindelse på, at de mandligt dominerede fagforbund enten overså dette eller direkte modarbejdede kvindesagen. KAD blev således stiftet som et landsdækkende forbund, og frem til 1950'erne var dets største fokus ikke kun at sikre medlemmerne bedre vilkår, men også at sikre dem adgangen og retten til arbejdsmarkedet. Dette skyldtes for det første, at de kvindelige arbejdere fik betydeligt lavere løn end mændene, hvorfor mændene betragtede dem som løntrykkere. Derudover var det Socialdemokratiet og fagbevægelses holdning, at det mest optimale var, at mandens arbejde alene var nok til at forsørge familien, så kvinden kunne gå derhjemme.²⁵⁾ Dette hjemmegående husmoderideal eksisterede til trods for, at Socialdemokratiet gik ind for menneskets frigørelse uden hensyn til f.eks. køn. Dette betød, at man bl.a. krævede samme løn for samme arbejde, og Socialdemokratiet var generelt tilhænger af lighed mellem kønnene i det offentlige liv. Dog var sagen mere kompliceret, når det handlede om, hvordan ligheden skulle praktiseres i hjemmet. Her var den udbredte holdning således, at manden skulle være familiens forsørger, og det var dermed en situation, som indeholdt megen ambivalens. For samtidig var der mange arbejderfamilier, som ikke kunne leve alene af mandens løn, hvorfor kvindens indtægt var afgørende.²⁶⁾

KAD's fokus på retten til at deltage på arbejdsmarkedet er således et vigtigt aspekt i den generelle historie om forbundet, hvilket er interessant set i et ledvogterske-perspektiv. Den manglende ret til at arbejde adskiller sig nemlig fra ledvogterskernes historie, hvor de kvindelige arbejdere ikke blot var velkomne på arbejdet; de var ligefrem nødvendige for deres mænd. Dette vil jeg vende tilbage til.

Perioden 1906-1909 blev det egentlige gennembrud for KAD, hvor det lykkedes forbundet at forbedre arbejdsforhold og lønninger for dets medlemmer. Derudover steg medlemstallet, og flere afdelinger kom til. I 1918 havde KAD 54 forskellige afdelinger,²⁷⁾ og forbundet havde dermed bevist, at det kunne betale sig at gå sammen.

Ledvogterskernes fagforeningsfane
(foto: Arbejdermuseet).

Ledvogterskerne indtræder i forbundet

I 1919 blev ledvogterskerne organiseret, og i KAD's medlemsblad kunne man nu læse, at disse kvinder blev budt velkommen i forbundet:

*"Disse Kvinder, der udfører et særdeles ansvarsfuldt Arbejde i Samfundets Tjeneste, og som er betroet en saa vigtig Opgave som at vogte andre Mennesker mod Ulykke, har hidindtil ikke være organiseret, og Resultatet heraf har ganske selvfølgelig været det sædvanlige, ringe Betaling og i det hele daarlige Arbejdsvilkaar, trods deres ansvarsfulde Gerning. Nu har disse Arbejdskvinder organiseret sig, og det skal sikkert inden ret længe vise sig, at netop dette – at organisere sig – er Vejen, naar de arbejdende Kvinder skal opnaa nogenlunde anstændige Løn- og Arbejdsvilkaar".*²⁸⁾

Citatet rummer et fokus på kvindernes betydelige ansvar og vigtighed for samfundet, deres urimelige løn og vilkår samt et håb for, at disse kvinder, med deres indtræden i forbundet, nu ville opnå de forbedringer, de fortjente. Dette understreger, at KAD netop var et forbund for de "ufaglærte kvindelige arbejdere, de underste, lavest lønnede i hierarkiet",²⁹⁾ hvilket ledvogterskerne syntes at passe godt ind i.

Det var dog tilsyneladende ikke et helt nyt påfund, da ledvogterskerne trådte ind i kampen. F.eks. kunne man i 1910 i bladet *Kvinden og Samfundet* læse en opfordring til at "tage Affære udenfor Rigsdagen og søge at skabe en offentlig Mening til Forbedring af Ledvogternes Kaar".³⁰⁾ *Kvinden og Samfundet* udgives af Dansk Kvindesamfund og er et tidsskrift, som er udkommet siden organisationens stiftelse i 1871. Bladets målsætning har fra starten været at skabe debat og oplysning om kvindernes stilling i Danmark,³¹⁾ og det er derfor ikke overraskende, at bladet netop talte de kvindelige ledvogteres sag. Men på trods af dette skulle der gå ni år, før ledvogterskerne organiserede sig. Det kan der være flere forklaringer på. For det første har ledvogterskerne ikke nødvendigvis læst dette tidsskrift jf. deres afsondrede stilling i samfundet. Derudover har deres

isolerede tilværelse i ledvogterhusene spredt ud over landet gjort, at de ikke dagligt mødtes med deres kolleger og dermed ikke kunne skabe et naturligt fælles ønske om bedre vilkår. Dette forhold sås f.eks. også hos kvindelige herreskræddere, hvor en stor del var beskæftiget med hjemmearbejde. Disse kvinder var derfor spredt geografisk og havde dermed ikke mulighed for at mødes i det daglige og tale om deres arbejdsforhold, hvorfor fagorganiseringsarbejdet ligeledes gik langsomt her.³²⁾ Det kan også være, at mange ledvogtersker i virkeligheden var tilfredse med deres tilværelse, hvorfor det ikke nødvendigvis var deres ønske at kæmpe fagforeningskampen. Endelig er det også en mulighed, at kvinderne havde ønsket om at organisere sig, men at de grundet deres lange arbejdsdage, besværlige kommunikationsmuligheder og netop den manglende fælles arbejdsplads ikke havde muligheden. Under alle omstændigheder var det ikke kvinderne selv, der formåede at skabe en forening. Initiativet til organisationen kom nemlig fra mandlige medlemmer af Dansk Jernbaneforbund, som ønskede kvindernes indtræden i KAD. Dette fremgår af et brev fra netop Dansk Jernbaneforbund til KAD i 1919: *"Da Banepersonalets Afdeling [...] i øjeblikket søger at hjælpe Ledvogterskerne, saavel de faste Banearbejderes Hustruer som EkstraLedvogtersker, til dannelsen af en Organisation, og vi kunde tænke og Muligheden af at de til at danne Afdeling under deres Forbund [...]".*³³⁾ I modsætning til historien om KAD og de modarbejdende mænd, ønskede mændene i dette tilfælde tilsyneladende at hjælpe kvinderne. Det fremgår desuden af et efterfølgende brev fra Dansk Jernbaneforbund til KAD angående forhandling om optagelsen af ledvogterskerne, at de foreløbigt ville blive repræsenteret af en af ledvogterskernes mænd.³⁴⁾ Dermed understreges det, at projektets drivkraft var mænd, og det viser samtidig, at der bl.a. var tale om mænd, som var gift med de kvindelige ledvogtere.

KAD accepterede deres anmodning, og således blev den første afdeling oprettet for ledvogtersker på Sjælland og Falster.³⁵⁾ I juli samme år tog endnu en banearbejder initia-

Ledvogterske Karen Hedegaard Christiansen ved leddet sammen med sønnen Verner Hedegaard ved overkørsel mellem Engesvang og Bording, 1924 (foto: ukendt, Danmarks Jernbanemuseum).

tiv til oprettelsen af en afdeling for ledvogtersker i 2. distrikt,³⁶⁾ og i oktober kom turen til 3. distrikt, hvor det atter var en mandlig banearbejders engagement, der førte ledvogterskerne sammen.³⁷⁾ De forskellige distrikter betegnede Statsbanernes lokale linjeforvaltninger, hvorigennem de driftsmæssige opgaver fandt sted. De tre forskellige distrikter, 1., 2. og 3. distrikt, havde hovedsæder i hhv. København, Aarhus og Struer.³⁸⁾

Takket være Dansk Jernbaneforbund og de mandlige banearbejdere havde kvindelige ledvogtere således nu mulighed for at indtræde i KAD's fællesskab, og i medlemsbladet fra februar 1920 fremgår det, at organisationen på dette tidspunkt talte ca. 500 medlemmer.³⁹⁾

Kampen mellem mænd og kvinder

Generelt er kampen mellem mænd og kvinder et dominerende tema i historien om kvinder på arbejdsmarkedet og KAD, og der kan i den forbindelse være flere forklaringer på, at det i dette tilfælde var mændene, der tog initiativ til oprettelsen. Som nævnt var disse banemænd, som var gift med ledvogterskerne, i høj grad afhængige af deres hustruers arbejde og indtægt. For dem var kvinderne således ikke løntrykkere, men derimod en nødvendighed, og det var derfor en fordel for mændene, at deres koner gik ind i kampen for højere løn og bedre vilkår. Samtidig var livet som ledvogterfamilie tilsyneladende en måde, hvorpå disse laveste i samfundet kunne leve et liv, som i nogen grad mindede om de borgerlige idealer, hvor manden var hovedforsørger, mens kvinden sørgede for hjemmet og børnepasningen. Derudover kunne mændene generelt på arbejdsmarkedet undgå, at kvinderne var løntrykkere, hvis disse fik en højere løn. Under alle omstændigheder fremgår det af kildematerialet, at KAD og Dansk Jernbaneforbund samarbejdede om forskellige anliggender,⁴⁰⁾ og at Dansk Jernbaneforbund deltog ved forhandlinger vedrørende ledvogterskerne.⁴¹⁾ Dette understreger således mændenes ønske om at hjælpe kvinderne.

Samtidig var kampen mellem mænd og kvinder dog til stede, hvilket fremgår af en række eksempler på, at ledvogterskerne havde andre vilkår end deres mandlige kolleger, hvilket KAD kæmpede for at ændre. Udover den åbenlyse lønforskel, som generelt gjorde sig gældende i samfundet, ses der også andre eksempler på, at KAD arbejdede for, at de kvindelige ledvogtere skulle behandles på lige fod med de mandlige. I et brev fra KAD til Generaldirektoratet for DSB fremsatte forbundet i 1928 f.eks. en beklagelse over en hvilepauseordning, som de fandt *"ganske urimeligt, saa meget mere som det er os bekendt, at Dansk Jernbaneforbund for deres ved Ledbevogtning beskæftigede Medlemmer har en [anden] Ordning"*.⁴²⁾ Ligeledes viser et andet eksempel, at forbundet ønskede, at *"Ledvogterskerne maatte faa Gratiale ved Jubilæer i samme Omfang som de mandlige Ledvogtere. Der er tilfælde, hvor Manden efter 25 Aars Arbejde har faaet Gratiale, medens Hustruen, der har været Ledvogterske i samme Tidsrum, intet faar"*.⁴³⁾ Dette ønske blev fremsagt i en forhandling med Generaldirektoratet, og kontorchefen for Generaldirektoratet lovede i den forbindelse at overveje sagen, men han fremhævede samtidig, at ordningen sikkert kunne få konsekvenser for andre end ledvogterskerne.⁴⁴⁾ Dermed blev ønsket ikke direkte afvist, men det tyder ikke på, at det var et krav, som straks blev indført.

Der ses således en række eksempler på, at KAD direkte sammenlignede ledvogterskernes arbejdsforhold med deres mandlige kollegers, og der var dermed et fokus på ligebehandling samt et ønske om, at arbejdere skulle have samme løn og vilkår for at udføre samme arbejde. Dette

understreges f.eks. i KAD's svar på en skrivelse fra Ledvogterskernes Fagforening, som havde anmodet om højere løn til enker:

"...det er jo saadan, at vi forlanger een Løn for det Arbejde, der udføres, og naar dette er ens, maa Lønnen ogsaa være ens [...] nu da Ledvogterskerne har stillet Krav og faaet en Lønordning, kan vi ikke komme bagefter og forlange en højere Betaling til Enker, naar vi ikke kan henvise til, at paa-gældende har mere eller sværere Arbejde".⁴⁵⁾

Citatet tydeliggør, at KAD ikke arbejdede for hverken særregler for enker eller kvinder generelt, men at de kæmpede for, at man blev betalt for det arbejde, man udførte. KAD arbejdede dermed for, at kvinderne skulle opnå de samme regler og vilkår som mændene, og det var generelt forbundets holdning, at der ikke skulle være særbeskyttelse af kvinder, fordi ønsket om ligebehandling netop indebar et afkald på særbeskyttelse.⁴⁶⁾ Mens tilhængere af særlove for kvinder mente, at kvinderne af hensyn til deres børn skulle beskyttes for lange arbejdstider og natarbejde, frygtede KAD, at sådanne love ville resultere i, at arbejdsgivere ville foretrække mandlige ansatte.⁴⁷⁾ I den forbindelse viser et

brev fra KAD til en distriktschef angående arbejdstiderne på en strækning en opmærksomhed på, hvad der var rimeligt for mennesker og altså ikke for kvinder: *"En Saadan Tjenestetid kan vi ikke godkende, idet det er ganske urimeligt at forlange et Menneske til at passe 49 Tog foruden Særtog og Extratog, i en Arbejdstid, der spænder over 20 Timer".⁴⁸⁾* KAD ville således ikke acceptere så lange arbejdsdage for dets medlemmer, og begrundelsen var ikke, at de var kvinder, men at de var mennesker.

Udfordringer med opbakning

Et andet dominerende tema i fortællingen om både Ledvogterskernes Fagforening og KAD, er udfordringer med medlemstal og opbakning. Generelt var det i begyndelsen vanskeligt for KAD at organisere arbejderkvinderne, som udover deres arbejde også skulle passe både hjem og børn,⁴⁹⁾ og derudover var KAD's medlemstal yderst svingende de første år. Dette skyldtes bl.a., at mange arbejderkvinder havde sæsonarbejde, hvorfor de meldte sig ind om sommeren og ud igen om vinteren. En anden forklaring er, at nogle mandlige fagforeninger gik på jagt efter KAD's medlemmer, når forbundet havde klaret det grundlæggende organiseringsarbejde og gennemført de første lønforbedringer.⁵⁰⁾ Derudover så samfundet generelt kvinders lønarbejde som noget midlertidigt, hvilket var en holdning, som påvirkede nogle kvinder, der derfor ikke ønskede at organisere sig. Endelig var der den økonomiske årsag: det kostede penge at være med, og nogle kvinder mente, at det var nok, at manden betalte fagforeningskontingent, da han blev betragtet som familiens hovedforsørger.⁵¹⁾ I den forbindelse synes nogle af kvinderne også at have haft svært ved at forstå organisationen og dens virke til at skaffe bedre vilkår.⁵²⁾

Ledvogterske Ane Johanne Carlsen står ved leddet i Kellerup. Billedet er taget omkring 1910-1918 (foto: ukendt, Ringe Lokalhistoriske Arkiv).

I medlemsbladet opfordrede KAD ledvogterskerne til at indtræde i forbundet, KAD-medlemsblad, jan. 1924, s. 5.

Denne udfordring gør sig ligeledes gældende i fortællingen om ledvogterskerne. I kildematerialet er manglende tilslutning netop et tema, som i høj grad er til stede. Dette ses allerede i et brev fra december 1919, hvor KAD's forretningsfører over for Ledvogterskernes Fagforening understregede vigtigheden af at være organiseret: *"vi haaber, at de holder sammen paa deres Organisation, da det er den eneste Vej som fører til Forbedring af deres Kaar".*⁵³⁾ Men på trods af at forbundet fra begyndelsen agiterede for vigtigheden af medlemskabet, så blev fastholdelsen af medlemmer en stor udfordring for foreningen. Allerede i 1921 meldte en underafdeling sig ud af forbundet, og KAD var naturligvis ikke tilfredse: *"Det har berørt os meget pinligt, at disse Kvinder ikke har mere Respekt for sig selv end straks, naar de mener, at der for et Stykke Tid ikke er mere at udrette, da straks at udmelde sig af deres Organisation, for det kan jo dog ikke bestrides, at de har haft Fordele af deres Organisation".*⁵⁴⁾ Citatet optræder i en skrivelse fra KAD til Ledvogterskernes Fagforening, og udover at brevet viser KAD's skuffelse, så understreger forbundet også den forskel, det allerede havde gjort.

Der er dog ingen tvivl om, at KAD var bevidst om udfordringen for denne særlige afdeling. Dette blev tydeligt i 1922, da omkring 3000 af KAD's medlemmer blev lock-outet, hvorfor KAD erklærede sympatistrejke over for en række andre virksomheder. Det blev derfor nødvendigt at pålægge alle forbundets medlemmer et ekstrakontingent på 3 kr. om ugen, og i den forbindelse mente KAD's forretningsfører, at ledvogterskerne skulle undtages.⁵⁵⁾ Hendes argument var, at disse kvinder for det første fik så ringe løn, at de ikke ville kunne betale det, og derudover påpegede hun netop problemet med at holde på medlemmerne: *"de har været noget vanskelige at holde i vor Organisation og tror jeg, at en saadan Paaligning blot vil bevirke, at de straks benytter Lejligheden som en kærkommen Grund for Udmeldelse".*⁵⁶⁾ KAD's hovedbestyrelse besluttede derfor at fritage ledvogterskerne for dette ekstrakontingent, og de opfordrede dem i stedet til at betale frivillige bidrag.⁵⁷⁾

Ledvogterskernes Fagforening havde tilsyneladende særligt store problemer med opbakningen, og dette kan der være flere forklaringer på. For det første kan det skyldes, at initiativet ikke kom fra dem selv, hvorfor disse kvinder ikke nødvendigvis ønskede at kæmpe fagforeningskampen. Dertil er der den åbenlyse økonomiske årsag: det kostede penge at være medlem af forbundet, og ledvogterskerne tjente ikke ret meget. I den forbindelse tyder det på, at nogle af disse kvinder havde svært ved at forstå formålet med at være en del af forbundet, hvorfor de ikke nødvendigvis kunne se, hvad deres penge blev brugt på. Dette antydes f.eks. i et svar fra KAD til en ledvogterske, som netop ønskede at udtræde af forbundet: *"det, De lægger til grund for, at De vil udmelde dem af Forbundet, absolut ikke har nogensom helst Existensberettigelse [...], idet nemlig Sammenholdet var det, der skulde føre Dem frem til bedre Kaar".*⁵⁸⁾ Et andet eksempel er en skrivelse fra KAD til et medlem, som i 1951 anmodede om forbundets hjælp ang. ferieløn. Det viste sig dog, at hun slet ikke var medlem: *"Vi finder jo, at det er meget mærkeligt, at De retter forespørgsler til os, når De slet ikke er medlem af forbundet, vi synes hellere, De skulle bringe deres medlemskab i orden og på den måde vise deres solidaritet med de andre ekstravogtersker".*⁵⁹⁾ Eksemplerne tyder således på, at nogle af disse kvinder tilsyneladende ønskede goderne, men at de manglede forståelse for formålet af medlemskabet. Det faktum, at sidstnævnte eksempel er fra 1951, siger desuden noget om, at det ikke blot var et problem ved foreningens begyndelse.

En anden forklaring på den vaklende opbakning kan være den praktiske udfordring med kommunikation. Kvinderne var ikke samlet på en fælles arbejdsplads, hvilket gjorde det svært at sprede budskabet og skabe en sammenholdsfølelse om et fælles mål. På et fællesbestyrelsesmøde i 1922 omtaltes netop denne udfordring: *"Det var jo noget vanskeligt at komme i Berøring med de enkelte, man kunde jo ikke samle dem til Møder, det var jo umuligt, eftersom der er flere Mil mellem hvert Vogterhus".*⁶⁰⁾ Det var ligeledes en udfordring at få medlemmerne til at møde op til generalfor-

samlings, hvilket f.eks. blev påpeget på en generalforsamling i 1924, hvor formanden påtalte, at medlemmerne ikke var mødt i større antal: *"Grunden er vel nærmest den, at den største Part af vore Medlemmer ikke har Frirejse".*⁶¹⁾ Det var således både dyrt og tidskrævende for kvinderne at komme til møderne, hvilket de enten ikke prioriterede eller havde mulighed for. KAD var tilsyneladende opmærksom på denne udfordring, og det var dem derfor magtpåliggende, at medlemsbladet nåede ud til alle dets ledvogtersker-medlemmer: *"Det har jo i høj grad Betydning for deres Afdeling at Bladet kommer til Medlemmerne, idet de jo ikke, som vore øvrige Medlemmer, har Lejlighed til at blive samlet til Møde".*⁶²⁾

På trods af medlemsbladene samt KAD's hyppige brug af ord som "sammenhold" og "kammeratskabsfølelse", kan det diskuteres, hvorvidt medlemmerne opnåede en egentlig anerkendelse af foreningsarbejdet. I 1930 sås f.eks. en sag om et medlem, som havde takket ja til et tilbud fra DSB

om at arbejde på en anden ordning end overenskomsten foreskrev,⁶³⁾ og det fremgår desuden, at Statsbanerne havde givet samme tilbud til flere andre, som også hellere ønskede denne ordning mod at svigte forbundet.⁶⁴⁾ Men selvom den vaklende tilslutning synes at være fortsat, ses der også eksempler på, at opbakningen fremstod større med årene. I 1942 afholdt ledvogterskerne i 2. distrikt ordinær generalforsamling, hvor der blev udtalt en glæde over, *"at Kvinderne ogsaa havde faaet Øjnene op for, hvad Sammenhold og Kammeratskab betød for dem ogsaa".*⁶⁵⁾

Bedre vilkår

Da ledvogterskerne indtrådte i KAD var det med håbet om bedre vilkår, og det skulle hurtigt vise sig, at det var muligt for disse kvinder at kræve mere for deres arbejde. Dette fremgår af de første tilendebragte forhandlinger med Gene-

raldirektoratet i december 1919. Lønnen, som tidligere lå mellem 20 øre og 1,20 kr. om dagen, blev hævet til mellem 1,50 kr. og 2,50 kr. Derudover blev den daglige arbejdstid ændret fra 18 til 12 timer, hvorefter der betaltes 38 øre i timen for overarbejde, og endelig kunne ledvogterskerne beholde deres friboliger, som ellers var varslet til at skulle bortfalde.⁶⁶⁾ Således var det altså lønvilkår, arbejdstider og friboligen, forbundet først og fremmest tog fat på, og selv om KAD skrev i dets medlemsblad, at forbundet kunne have ønsket sig et endnu bedre resultat, så mentes der dog, at der var *"naaet et – naar alt tages i Betragtning – forholdsvis godt Resultat, et Resultat, der forhaabentlig frem i Tiden skal følges af flere mindst ligesaa gode"*.⁶⁷⁾ Dermed understregede KAD fra begyndelsen, at deres arbejde for ledvogterskerne var en succes, og ved at fremsætte en forventning om, at der i fremtiden ville ske endnu større forbedringer, kunne det dermed også vise medlemmerne, hvorfor de fortsat skulle blive i forbundet.

Udover løn- og arbejdsvilkår arbejdede forbundet også for en række andre forbedringer. Et af disse områder var et fokus på, at ledvogterskerne skulle betales for alt det arbejde, de udførte, hvorfor det skulle være slut med at arbejde gratis i f.eks. deres hvilepauser. I 1925 krævede KAD, at dets medlemmer ikke skulle ringe til stationerne i deres hvilepauser for at høre, hvornår særtogene afgik.⁶⁸⁾ Hertil svarede Statsbanerne, at *"et saadant Forlangende ikke vides at være stillet [...]. Saadan Opringning til Stationen behøver kun at ske i Arbejdstiden og andet er da heller ikke forlangt"*.⁶⁹⁾ Måske havde DSB aldrig direkte forlangt, at de skulle bruge deres hviletid på at foretage opringninger, men det tyder på, at det enten var forventet eller ligefrem nødvendigt for kvinderne at gøre, så de kunne vide, hvornår togene kom. Med KAD's arbejde blev der dermed sat fokus på, at kvinderne skulle have løn for alt det arbejde, de udførte, og i den forbindelse skulle kvinderne 'oplæres' i ikke at arbejde mere end det, de fik løn for. De måtte adskille arbejde og fritid, hvilket syntes svært, idet mange af dem boede på deres arbejdsplads. Dette understreges i en

skrivelse fra KAD til Ledvogterskernes Fagforening i 1923: *"vi maa paalægge vore Medlemmer, ikke at udføre andet Arbejde, end det, de skal i henhold til den Tjenestetid, de faar Betaling for, saa maa Statsbanerne selv bære Ansvaret"*.⁷⁰⁾ For at kvinderne kunne få deres retmæssige løn, måtte de lære at holde sig til de arbejdskrav, de blev stillet.

Derudover stillede KAD også krav til kvindernes uniformer, herunder en særlig vinterkåbe, som skulle udleveres af Statsbanerne. Kildematerialet viser en række forespørgsler fra KAD angående disse kåber, som f.eks. en anmodning om en kåbe til et medlem med to signaler, der *"begge er anbragt ca. 15 Minutters Gang fra Vogterhuset til hver sin Side"*.⁷¹⁾ Denne anmodning blev imødekommet af DSB, og det pågældende medlem ville fremover få udleveret en ny vinterkåbe hvert femte år.⁷²⁾ Udover at sagen viser, hvordan KAD var med til at sikre dets medlemmer bedre arbejdsforhold, så kvinden ikke længere skulle fryse, så er skrivelserne også med til at tydeliggøre ledvogterskernes specielle erhverv, hvor de enkeltes forhold ofte blev vurderet individuelt. Dette understreges af andre tilfælde, hvor medlemmer fik afslag på at få udleveret disse kåber,⁷³⁾ hvormed der således ikke altid var tale om generelle vilkår.

Endnu et eksempel på forbedrede forhold ses i en skrivelse fra Ministeriet for Offentlige Arbejder i 1947 i forbindelse med indgåelse af en overenskomst. Her fremgår det, at ministeriet var villigt til at give kvinderne kompensation, hvis de kom til skade i forbindelse med deres arbejde: *"Til Ekstravogtersker, der er kommet saaledes til Skade under Udførelse af Arbejde i Statsbanernes Tjeneste, at de bliver uarbejdsdygtige, udbetales i de første 13 Uger efter Tilskadekomsten en Pengehjælp"*.⁷⁴⁾ Denne sag understreger, at disse kvinder nu var anerkendte medarbejdere ved DSB, og med forbundets arbejde var de ikke længere overladte til sig selv, hvis deres arbejde gjorde dem uarbejdsdygtige.

KAD arbejdede således på flere områder for at gøre ledvogterskerne bedre stillet. Mens den generelle fortælling om KAD i høj grad handlede om at sikre kvinderne retten til at arbejde, var der som nævnt ikke samme problematik i led-

vogterskernes tilfælde, hvorfor forbundet havde mulighed for at koncentrere sig om andre områder. Dette kan for det første skyldes, at mændene i dette tilfælde ikke syntes at modarbejde dem. Derudover var ledvogterskernes arbejdsgivere i høj grad afhængige af disse kvinders arbejdskraft og at de udførte deres arbejde, fordi det ellers kunne have fatale konsekvenser. Dette kan således have været en medvirkende årsag til, at forbundet så hurtigt lykkedes med at forhandle bedre vilkår til ledvogterskerne. På den anden side har disse kvinder ligeledes været afhængige af deres arbejde, fordi det gav dem fribolig samt muliggjorde, at kvinderne både kunne passe hjem og børn, mens de tjente penge. Det tyder dermed på, at det har været et attraktivt arbejde for de nederste i samfundet, da indtjeningen hos størstedelen af arbejderklassen ikke var tilstrækkeligt til at købe egen bolig,⁷⁵⁾ og samtidig var det generelt et stort problem for arbejdermødrene at få passet deres børn, mens de selv var på arbejde.⁷⁶⁾ De tilhørende ledvogterhuse var dog af beskeden størrelse. Ligesom i andre dele af jern-

banedriften eksisterede der her et hierarki, som betød, at lønklassen afgjorde boligens størrelse. Ledvogterhusene befandt sig således i den lave ende af bolighierarkiet, og ofte havde de et grundareal på knap 40 kvadratmeter, som skulle huse hele familien.⁷⁷⁾

Det faktum, at ledvogtererhvervet syntes attraktivt, var KAD opmærksomme på: *"Jeg maa jo give dem ret i, at det er en let Sag for Generaldirektoratet at faa Folk ind til Ledbevogtningen"*.⁷⁸⁾ Citatet er fra en korrespondance mellem Ledvogterskernes Fagforening og KAD i 1929, og det viser forbundets bevidsthed om, at det ikke var svært for DSB at finde nye medarbejdere til at varetage jobbet, hvis ledvogterskerne ikke var tilfredse med vilkårene. Det kan være en medvirkende årsag til, at KAD ikke altid kom igennem med dets krav om højere løn og bedre arbejdsforhold.⁷⁹⁾ Derudover var der også lønnedgange. I 1926 meddelte Statsbanerne f.eks. KAD, at den fastsatte dagløn for de kvindelige ledvogtere ville *"blive nedsat med 5 Øre, saaledes at Minimum ændres til 1 Kr. 35 Øre og Maksimum til 2 Kr. 15 Øre"*.⁸⁰⁾ Dette var dog ikke et særtilfælde, som kun ramte ledvogterskerne. Den økonomiske krise i landet i denne periode medførte, at KAD ligesom andre fagforbund måtte kæmpe for at bevare det hidtil opnåede, men de undgik ikke lønreduktioner. I 1925 havde arbejdsgiverne opsagt næsten alle overenskomster, der udløb dette år,⁸¹⁾ og det var således ikke underligt, at det også ramte ledvogterskerne. Selvom de på mange måder varetog et specielt erhverv med særlige vilkår, så indgik de samtidig på det danske arbejdsmarked med dets op- og nedture.

Mens den generelle historie om KAD og kampen for bedre vilkår indeholder strejker og lockouter, så synes det ikke i samme grad at gøre sig gældende i ledvogterskernes tilfælde. En kilde omhandler en strejketrussel i forbindelse på Påskekrisen i 1920, som ikke blev aktuel: *"Vi haaber, at vore Medlemmer har rettet sig efter den Meddelelse, der er udsendt fra Dansk Jernbaneforbund angaaende Generalstrejkens Aflysning [...]* Vi fik vore Krav gennemførte og dermed var Strejken jo overflødig".⁸²⁾ Derudover tyder det ikke

Familie ved ledvogterhus i Dørken. Peder Pedersen var ansat ved banen, og hustruen var ledvogterske. Billedet er taget omkring 1921-1922 (foto: ukendt, Give Lokalhistoriske Arkiv).

på, at strejketrusler var et redskab, de brugte. I modsætning til en fælles arbejdsplads, hvor alle havde de samme vilkår og dermed kunne kræve det samme, var det anderledes hos ledvogterskerne. Her fyldte enkeltsager netop meget, og medlemmerne blev betalt efter toghyppigheden på deres individuelle poster.⁸³⁾ Det var derfor ofte tilfældet, at KAD forhandlede med kvindernes arbejdsgivere om de enkelte medlemmers vilkår, hvilket tilsyneladende var en bevidst taktik fra KAD's side. I en skrivelse fra 1929 skrev KAD f.eks. til Ledvogterskernes Fagforening:

"Som De jo ved, skal vi gaa den Vej, og jeg beder Dem derfor om at tage nogle enkelte Poster frem og anmode Distriktschefen om Forhandling paa dem, jeg tror ikke det er klogt af Dem at tage Posterne paa en hel Linje, men derimod i første Omgang pille dem ud, som De mener trænger mest".⁸⁴⁾

I stedet for altid at kæmpe for bedre vilkår for samtlige medlemmer, kiggede forbundet således ofte på enkeltsager og fokuserede på at sikre bedre forhold for dem, der

trængte mest. Det kan være et udtryk for, at vilkårene varierede så meget fra post til post, at det var en stor udfordring at forhandle et generelt højere niveau, hvorfor det tilsyneladende var bedre at tage det i etaper.

Ledvogterskerne bliver overflødige

Historien om de kvindelige ledvogteres organisering, og ledvogterne generelt, sluttede i takt med den teknologiske udvikling, for efterhånden som jernbaneoverskæringerne blev automatiserede, forsvandt behovet for den manuelle arbejdskraft. I august 1960 nedlagde første distrikts afdeling sig selv,⁸⁵⁾ og herfra gik det atter ned ad bakke. I medlemsprotokollen fra 1965-1966 fremgår 60 navne på betalende medlemmer, mens tallet i 1967-1968 blot var 16 medlemmer. Mange steder i protokollen ses det, at medlemmerne blev udmeldt af forbundet grundet netop nedlæggelse af ledbevogtningen.⁸⁶⁾

I KAD's medlemsblad fra 1946 blev medlemmer hædret for 25 års "trofast Medlemskab" af forbundet. Her optræder blandt andre ti ledvogtersker, KAD-medlemsblad, jan. 1946, s. 20.

Den 28. januar 1968 afholdt Ledvogterskernes Fagforening generalforsamling og afslutning for den lille flok, der var tilbage, og efter gennemgang af beretninger og regnskab, takkedes der for god ro og orden, inden mødet blev hævet og formanden "inviterede dem alle ind til middagen, hvor afdelingen var vært".⁸⁷⁾ Herefter fremgår det af mødereferatet, at dette blev afslutningen på historien om Ledvogterskernes Fagforening: "Afslutningen paa Ledvogterskernes afdeling er sket samme dato, d. 28 Januar 1968".⁸⁸⁾

Selvom ledvogtererhvervet for længst er nedlagt, ses de originale ledvogterhuse stadigvæk rundt om i landet som f.eks. her i Løsning, hvor billedet er taget. 2023 (foto: Forfatteren).

Faglig anerkendelse?

Automatiseringen betød således et farvel til en faggruppe, der opnåede markant bedre vilkår under KAD's faner.⁸⁹⁾ Men betyder det også, at de opnåede en faglig anerkendelse for deres arbejde? Rent juridisk kan de siges forholdsvis hurtigt at have opnået faglig anerkendelse efter oprettelsen af deres forening under KAD, idet forbundet blev anerkendt som en berettiget forhandlingspartner af kvindernes arbejdsgivere. Dog var der som nævnt også eksempler på, at DSB brød disse overenskomster. Dette sås f.eks. i 1930, da Statsbanerne gik uden om forbundet og lavede lukrative aftaler direkte med ledvogterskerne.⁹⁰⁾ I den forbindelse kan det diskuteres, hvorvidt de kvindelige ledvogtere egentlig blev taget fagligt alvorligt af deres arbejdsgiver. På mange måder synes de at være blevet anerkendt for at udføre et vigtigt stykke arbejde, hvilket understreges af deres forbedrede vilkår og de mange enkeltsager, de fik medhold i. På den anden side ses der også en række eksempler på Statsbanernes manglende anerkendelse af deres kvindelige medarbejders arbejde. Et af disse tilfælde sås i 1937, da DSB afslog en forespørgsel fra KAD angående en ledvogterske, som havde 35-års jubilæum. Forbundet ønskede i den forbindelse, at der kunne "ydes Anna Hansen en lille Anerkendelse paa hendes Jubilæumsdag".⁹¹⁾ Anmodningen blev dog afslået, og i stedet valgte KAD at give hende et gratiale på 30 kr. for hendes mange tro år.⁹²⁾

Et andet eksempel på den manglende anerkendelse fremgår af en protokol over en forhandling mellem Generaldirektoratet og KAD i 1924. Her ses det i forbindelse med en lønforhandling, at kontorchefen for Statsbanerne ikke regnede ledvogterske-erhvervet for mere end et bijob for kvinderne, idet "Tjenesten udmærket kunde forenes med Ledvogterskernes sædvanlige huslige Arbejde og derfor nærmest maatte karakteriseres som Bibeskæftigelse".⁹³⁾ Denne udtalelse er i tråd med den daværende generelle opfattelse af, at kvindens primære rolle var i hjemmet, og i fagbevægelsen var dilemmaet mellem kvindernes opgaver på arbejdsmarkedet og i hjemmet netop et diskussionsemne.

HÆDERSGAVEN.

Medlemmer, der i Aaret 1945 har modtaget Forbundets Hædersgave for 25 Aars Medlemsskab.

Elsie Lundberg	Kbhvns Afd. 1	Emmy Sørensen	Kbhvns Afd. 2	Kristine Kristensen	Aalborg Afd. 1
Hertha Nielsen	—	Marie Christensen	—	Frederikke Sørensen	—
Augusta Larsson	—	Anna Hess	—	Kristine Revsbeck	—
Elna Syversen	—	Helga Henriksen	—	Hedvig Remmens	—
Sofie Nielsen	—	Edith Nicolaisen	—	Kristine Kerner	—
Emmy Nielsen	—	Viktor Nielsen	—	Ni Isine Thomsen	—
Emile Bulow	—	Olga Madsen	—	Astrid Sørensen	Aarhus Afd. 1
Andrea Jensen	—	Kristine Hesner	—	Katrine Hansen	—
Katrine Andersen	—	Louise Østerborg	—	Louise Kock	—
Ingeborg Schou	—	Alma Kreipke	—	Mary Thomsen	—
Karen Bager	—	Agnes Busch	—	Erna H. Petersen	—
Jutta Christoffersen	—	Asta Lütjohansen	—	Anna Rasmussen	—
Helene Mortensen	—	Kathrine Tøjberg	—	Margrethe Rasmussen	—
Marie Jensen	—	Wilhelmine Petersen	—	Marie Petersen	Fredericia Afd.
Ebba Bentzen	—	Grethe Larsen	—	Johanne Rasmussen	—
Ingeborg Hansen	—	Metha Jørgensen	—	Karen Christensen	—
Christine Møller	—	Ella Jensen	—	Elvira Holst	—
Anna Petersen	—	Anna Sjastrand	—	Ane Petersen	—
Charlotte Poulsen	—	Beda Bruun	—	Oline Jensen	—
Clara Andersen	—	Astrid Medin	—	Hilma Andersen	Haslev Afd.
Elisabeth Johansen	—	Mary Larsen	—	Johanne Jensen	Haslev Afd.
Alvida Petersen	—	Henriette Hansen	—	Alma Larsen	Hillerød Afd.
Esther Jørgensen	—	Beate Olesen	—	Ellen Carlsen	—
Stella Larsen	—	Esther Stavnsberg	—	Kristine Hansen	Horsens Afd.
Dagmar Topp	—	Lilly Madsen	—	Olivia Hilmer	—
Dagmar Berthelsen	—	Jutta Jensen	—	Anna Sørensen	—
Edith Nielsen	—	Ellen Nielsen	—	Kristine Christoffersen	—
Ludovika Tworeck	—	Elsie Jensen	—	Katrine Larsen	—
Anna Jensen	—	Kristine Johansen	—	Ella Christensen	—
Hulda Jensen	—	Anna Greiss	—	Inger Madsen	—
Martine Madsen	—	Olga Andersen	—	Anna Hansen	—
Agnes Ringholm	—	Axelie Nielsen	—	Mathilde Andersen	Middelf. Afd.
Margrethe Jensen	—	Kathrine Andersen	—	Marie Olsen	Nyborg Afd.
Soffi Halberstadt	—	Inger Hansen	—	Laura Rasmussen	Odense Afd.
Thora Strandaa	—	Asta Bistoft	—	Johanne Kronvold	—
Margdalene Christiansen	—	Doris Christiansen	—	Kristine Jacobsen	—
Ulla Skaaning	—	Kirsten Nielsen	—	Elisabeth Petersen	—
Petra Petersen	—	Selma Larsen	—	Poulina Jensen	Randers Afd.
Dagmar Jensen	—	Karen Haagenen	—	Jensine Hundborg	—
Jenny Folkersen	—	Tinna Woheser	—	Anne Petersen	—
Eileen Ohlson	—	Julie Holm	—	Helga Jensen	Ribe Afd.
Martine Hansen	—	Emilie Hedbo	—	Karoline Brunn	Slagelse Afd.
Viola Nielsen	—	Gudrun Zachø	—	Jensine Larsen	Svendb. Afd.
Manda Aaberg	—	Ingeborg Jacobsen	—	Klara Tagmose	Vejle Afd.
Johanne Lindhardt	—	Marie Andersen	—	Anna Petersen	Ledv. 2. Distr.
Louise Jacobsen	—	Elly Svendsen	—	Helga Rasmussen	—
Anna Petersen	—	Eleonora Mathiesen	—	Martine Ebbesen	—
Petra Fough	—	Augusta Laybourn	—	Martha Poulsen	—
Anna Riisberg	—	Lilly Christensen	—	Martha Christiansen	—
Johanne Thomsen	—	Svenna Petersen	—	Petra Nielsen	—
Cecilie Sørensen	—	Mary Andersen	—	Marie Staghøj	—
		H. Jørgensen	—	Juliane Petersen	—
		Elly Samuelsen	—	Kirstine Nielsen	—
		Klara Marcussen	—	Petrine Rix	—
		Inger Hansen	—		

Vi takker disse Medlemmer for trofast Medlemsskab.

Udgivet af Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark - Redigeret af Forbundsformand Fanny Jensen.
Emil Kristiansens Bogtrykkeri, København

I 1920'erne påpegede formanden for Dansk Arbejdsmandsforbund, M.C. Lyngsie f.eks.: *"Hvor uendelig meget betyder det ikke, at de Kvinder, der maa arbejde, ogsaa har tid til at hygge om hjemmet"*.⁹⁴⁾ Selvom arbejderkvinderne ofte måtte være både på arbejdsmarkedet og i familien, så var den socialdemokratiske opfattelse af idealarbejderfamilien i hele ledvogtererhvervets levetid en kernefamilie med manden som forsørger og kvinden som den, der stod for hjemmet og børnene. Dette gjorde sig gældende helt op i 1960'erne, hvor stor efterspørgsel på arbejdskraft ellers sendte markant flere arbejderkvinder ud på arbejdsmarkedet.⁹⁵⁾ Generelt var kvinderne og deres rettigheder således langt fra en selvfølge på arbejdsmarkedet i denne periode, hvilket kan være med til at forklare den vaklende anerkendelse af ledvogterskernes arbejdsindsats uden for hjemmet.

Til gengæld blev ledvogterskerne i høj grad fagligt anerkendt af KAD for deres arbejde, som i forbundets virke blev taget meget alvorligt. KAD var med til at sikre, at disse kvinder begyndte at kræve mere for deres arbejde og dermed kræve en højere faglig anerkendelse. Dette understreges f.eks. i en sag fra 1953 på en privatbane, hvor 7-8 kvinder, som, grundet indførelse af blinklys på deres poster, blev opsagt uden varsel. Sagen viser, at de pågældende kvinder ikke selv henvendte sig til forbundet på trods af, at overenskomsten sagde en måneds varsel. Dette skyldtes deres frygt for driftsbestyreren, som skulle være *"en meget streng herre"*,⁹⁶⁾ hvorfor kvinderne var bange for at falde i unåde. KAD gik dog ind i sagen, og uden forbundet havde kvinderne ikke modtaget de 150 kr. hver, som sagen endte med.⁹⁷⁾

Derudover blev der med KAD sat fokus på ledvogterskerne, og der blev skabt en fortælling om deres vigtighed i samfundet som dem, der udførte et slidsomt og nødvendigt arbejde. Denne fortælling blev i høj grad opretholdt i KAD's medlemsblad. Da ledvogterskerne i 2. distrikt holdt 25-års jubilæum, blev der f.eks. bragt en artikel i medlemsbladet, hvor fortællingen om de loyale og hårdtarbejdende kvinder tydeliggjordes: *"Det blev i det hele taget en stor Fest til Glæde og Opmuntring for Ledvogterskerne. Det kan saamænd ogsaa godt behøves, for de har det slidsomt og træls i deres daglige Gerning".*⁹⁸⁾

Historien om disse kvinder, som arbejdede mange timer om dagen for at sikre samfundets sikkerhed, blev dermed i høj grad fortalt af KAD. Det tyder således på, at det var vigtigt for forbundet at fastholde dette narrativ, hvilket der kan være flere årsager til. For det første var det som nævnt vigtigt for KAD at give ledvogterskerne en forståelse af vigtigheden af at være med i forbundet. Derudover ville en sådan fortælling måske gøre det lettere for KAD at komme igennem med dets krav om bedre vilkår. Under alle omstændigheder blev ledvogterskerne og deres arbejde i høj grad taget alvorligt af KAD, som kæmpede en hård kamp for både de kvindelige ledvogtere og resten af forbundets medlemmers arbejdsforhold. Kvindernes rettigheder på arbejdsmarkedet var som nævnt ikke en selvfølge i denne periode, og KAD har igennem tiden flere gange måttet gå enegang, da forbundet ikke altid kunne regne med de andre fagforbunds solidaritet i spørgsmål om netop kvindernes ret til at gå på arbejde, forbedring af børnepasningsmuligheder samt ligeløn.⁹⁹⁾ KAD's arbejde understregede således, at forbundet i høj grad anerkendte ledvogterskernes arbejdsindsats, men det kan diskuteres, hvorvidt ledvogterskerne overhovedet selv ønskede og opsøgte denne faglige anerkendelse. Den ikke overvældende opbakning til forbundet kan tyde på, at det ikke nødvendigvis var alle kvindernes ønske at kæmpe kampen og at opnå en særlig anerkendelse, og måske havde mange af dem det fint i hvert deres ledvogterhus.

Udover forbundets anerkendelse sås også en anerkendelse fra kvindernes mandlige kolleger, herunder i hvert fald dem, som var gift med de kvindelige ledvogtere. Det var som nævnt dem, som tog initiativ til ledvogterskernes organisering, og mændene hjalp f.eks. ved at deltage i forhandlinger. Denne mandlige anerkendelse af kvindernes arbejde var som nævnt langt fra en selvfølge i datidens samfund.

Konklusion

Ledvogtningen var tidligere et af de få steder ved jernbanen, hvor mange kvinder var ansat, og selvom de bestred et ansvarsfuldt arbejde, var lønnen lav og forholdene dårlige. I 1919 gik de ind i kampen for bedre vilkår og faglig anerkendelse, da de organiserede sig i Ledvogterskernes Fagforening under Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark, som var et forbund kun for kvinder. Selvom kampen mellem mænd og kvinder er et dominerende tema i fortællingen om kvinder på arbejdsmarkedet i denne periode, var det i dette tilfælde mænd, der tog initiativ til oprettelsen. Her var der især tale om mænd, som var gift med ledvogterskerne, og disse var i høj grad afhængige af deres hustruers arbejde og indtægt. Dog var kampen mellem mænd og kvinder til stede i form af KAD's arbejde for, at de kvindelige ledvogtere skulle have samme vilkår som deres mandlige kolleger. Forbundet arbejdede ikke for særregler for kvinderne, men de kæmpede for lige løn og vilkår. Derudover kæmpede KAD i hele perioden med udfordringer med opbakning. Ledvogterskerne var svære at tiltrække og fastholde, hvilket bl.a. kan skyldes, at kvinderne levede isoleret uden mulighed for at skabe et arbejdspladsfællesskab. Men på trods af den vaklende opbakning lykkedes det dog forbundet at skaffe både bedre løn og vilkår til de kvindelige ledvogtere, hvilket bl.a. kan skyldes, at DSB i høj grad var afhængige af dem. På den anden side var ledvogtningen samtidig et attraktivt arbejde, hvor kvinderne havde mulighed for at tjene penge, mens de kunne passe hjem og

En familiesammenkomst ved ledvogterhus ved overkørsel mellem Engesvang og Bording. Ledvogterske Karen Hedegaard Christiansen, Anna Christiansen og Martine Christiansen optræder alle med lånte DSB-kasketter, 1924 (foto: ukendt. Danmarks Jernbanemuseum).

børn, og det kan således være en medvirkende årsag til, at forbundet ikke kom igennem med alle dets krav.

Med automatiseringen af jernbaneoverskæringerne sluttede historien om Ledvogterskernes Fagforening i 1968, og under alle omstændigheder var de en faggruppe, som opnåede markant bedre vilkår i deres foreningstid. Dog kan det diskuteres, hvorvidt kvinderne opnåede en faglig anerkendelse. Juridisk set blev forbundet anerkendt som forhandlingspartner af deres arbejdsgivere, men det kan diskuteres, hvorvidt kvinderne og deres arbejde egentlig blev taget alvorligt. Ledvogterskerne indskrev sig i en periode, hvor samfundets generelle opfattelse var, at kvindens primære rolle var i hjemmet, og det var netop Socialdemokratiet og fagbevægelsens holdning, at den ideelle arbejderfamilie var indrettet med manden som forsørger, mens kvinden var hjemmegående husmor. Kvinderne og deres rettigheder var således langt fra en selvfølge på arbejdsmarkedet, hvilket kan være med til at forklare den vaklende anerkendelse af ledvogterskernes ansvarsfulde arbejdsindsats. Der er dog ingen tvivl om, at KAD i høj grad anerkendte ledvogterskernes arbejde, og måske var det ikke nødvendigvis alle ledvogterskernes behov at jage denne faglige anerkendelse.

Litteraturliste

Utrykt materiale

Arbejderbevægelses Arkiv og Bibliotek

- Kvindeligt Arbejderforbund i Danmarks Arkiv. Korrespondance med afdelingerne. Korrespondance med afdelingerne: Ledvogterne 1.-3. distrikt

■ Kasse 53, arkivnr. 552

- Dansk Jærnbane Forbund, Banepersonalet 1. Distrikt til KAD, 9. apr. 1919, læg: "Fra 1919 til 1926, Forskellige meddelelser"
- Dansk Jærnbane Forbund, Banepersonalet 1. Distrikt til KAD, 23. apr. 1919, læg: "Fra 1919 til 1926. Forskellige meddelelser"
- Dansk Jærnbane Forbund, Banepersonalet 1. Distrikt til KAD, 22. jul. 1919, læg: "Fra 1919 til 1926. Forskellige meddelelser"
- De Danske Statsbaner 1. Distrikt til KAD, 18. dec. 1922, læg: "1ste Distrikt. Skrivelser vedrørende Løn og Arbejdsforhold. Fra 1919 til 1926", Journal nr. 8452
- De Danske Statsbaner. Generaldirektoratet til KAD, 18. okt. 1923, læg: "1ste Distrikt. Skrivelser vedrørende Løn og Arbejdsforhold. Fra 1919 til 1926", Journal nr. L1516
- KAD til De Samvirkende Fagforbund, 7. mar. 1953, læg: "Ledvogterskerne - 1ste Distrikt. Vedr. Det Lolland-falsterske Jernbaneselskabs opsigelse af 7-8 kvinder uden opsigelsesfrist, efter at der er indført blinklys. Ved fællesmødet d. 25. marts 1953 fik vi - til fuld afgørelse af sagen - 150 kr. til hver af de pågældende kvinder, som var blevet afskediget uden varsel"
- KAD til Formand Fru Esther Poulsen, 3. feb. 1953, læg: "Ledvogterskerne - 1ste Distrikt. Vedr. Det Lolland-falsterske Jernbaneselskabs opsigelse af 7-8 kvinder uden opsigelsesfrist, efter at der er indført blinklys. Ved fællesmødet d. 25. marts 1953 fik vi - til fuld afgørelse af sagen - 150 kr. til hver af de pågældende kvinder, som var blevet afskediget uden varsel"
- KAD til Fr. Mariane Poulsen, 17. jun. 1921, læg: "1ste Distrikt. Skrivelser vedrørende Løn og Arbejdsforhold. Fra 1919 til 1926"
- KAD til Fru Johanne Jensen, 6. apr. 1920, læg: "Fra 1919 til 1926. Forskellige Meddelelser"
- KAD til Fru Johanne Jensen, 23. jan. 1923, læg: "1ste Distrikt. Skrivelser vedrørende Løn og Arbejdsforhold. Fra 1919 til 1926"
- KAD til Fru Johanne Jensen, 14. dec. 1929, læg: "1ste Distrikt. Skrivelser vedrørende Løn og Arbejdsforhold fra 1926 til 1932"
- KAD til Fru Johanne Jensen, 19. aug. 1937, læg: "1937", "Anmodning om Gratiale til et Medlem i 1ste Distrikt"
- KAD til Generaldirektoratet, 20. nov. 1923, læg: "1ste Distrikt. Skrivelser vedrørende Løn og Arbejdsforhold. Fra 1919 til 1926"
- KAD til Generaldirektoratet, 4. aug. 1937, læg: "1937", "Anmodning om Gratiale til et Medlem i 1ste Distrikt"
- KAD til Johanne Jensen, 31. jan. 1920, læg: "1ste distrikt. Skrivelser vedrørende Løn og Arbejdsforhold. Fra 1919 til 1926"

- KAD til Johanne Jensen, 20. apr. 1921, læg: "1ste distrikt. Skrivelser vedrørende Løn og Arbejdsforhold. Fra 1919 til 1926"
- "Ved et fællesmøde dags dato i Arbejdsgiverforeningen" 24. mar. 1952, læg: "Ledvogterskerne - 1ste Distrikt. Vedr. Det Lolland-falsterske Jernbaneselskabs opsigelse af 7-8 kvinder uden opsigelsesfrist, efter at der er indført blinklys. Ved fællesmødet d. 25. marts 1953 fik vi - til fuld afgørelse af sagen - 150 kr. til hver af de pågældende kvinder, som var blevet afskediget uden varsel"

■ Kasse 54, arkivnr. 552

- KAD til Fru Kristine Nielsen, 2. dec. 1922, læg: "2. Distrikt. Forskellige Meddelelser. Fra 1919-1933", "2. Distrikt. Fra 1919-1926. Forskellige Meddelelser"
- KAD til Herr. Banearbejder M.C. Kjeldsen, 5. jul. 1919, læg: "2. Distrikt. Forskellige Meddelelser. Fra 1919-1933", "2. Distrikt. Fra 1919-1926. Forskellige Meddelelser"
- KAD til Johanne Jensen 2. okt. 1925, læg: "1925"
- KAD til Johanne Rasmussen, 7. sep. 1951, læg: "2det distrikt. En forespørgsel fra en ledvogterske, der ikke står tilknyttet nogen af ledvogterafdelingerne"

■ Kasse 55, arkivnr. 552

- Dansk Jærnbane Forbund, Banepersonalets afd., 3. distrikt til KAD, 28. okt. 1919, læg: "3die Distrikt fra 1919-1926. Forskellige meddelelser"
- De Danske Statsbaner. Generaldirektoratet til KAD, 22. nov. 1920, læg: "Sager vedr. alle Ledvogtersker eller flere Distrikter", "1920"
- De Danske Statsbaner/Høgsgaard til KAD, 13. apr. 1926, læg: "3die Distrikt fra 1926 til 1932. Sager vedr. Løn og Arbejdsforhold"
- De Danske Statsbaner 3die Distrikt til KAD, 5. jan. 1925, læg: "3die Distrikt. Fra 1919 til 1926. Sager vedr Løn og Arbejdsforhold", Journal nr. L.
- De Danske Statsbaner 3die Distrikt til KAD, 23. mar. 1925, læg: "3die Distrikt. Fra 1919-1926. Sager vedr Løn og Arbejdsforhold", Journal nr. B. Ad. 2
- De Danske Statsbaner, 3die Distrikt til KAD, 11. jul. 1925, læg: "3die Distrikt. Fra 1919 til 1926. Sager vedr Løn og Arbejdsforhold", Journal nr. B. Ad. 2
- Jensine Henriksen til Forretningsfører Fru A. Andersen, 24. aug. 1930, læg: "Sager vedr. Alle Ledvogtersker eller flere Distrikter", "Protokol over mødet i Generaldirektoratet d. 3. januar 1931"
- KAD til Fru Martha Christensen, 9. feb. 1929, læg: "3die Distrikt fra 1926 til 1932. Sager vedr. Løn og Arbejdsforhold"
- KAD til Generaldirektoratet, 20. nov. 1924, læg: "3die Distrikt. Fra 1919 til 1926. Sager vedr Løn og Arbejdsforhold"
- KAD til Generaldirektoratet for De Danske Statsbaner, 23. mar. 1928, læg: "3die Distrikt fra 1926 til 1932. Sager vedr. Løn og Arbejdsforhold"
- KAD til Herr Distriktchef Wissenbach, 12. jun. 1925, læg: "3die Distrikt. Fra 1919 til 1926. Sager vedr Løn og Arbejdsforhold"

- KAD til Herr Distriktchef Eir, 1ste Distrikt, 1. jul. 1929, læg: "3die Distrikt fra 1926 til 1932. Sager vedr. Løn og Arbejdsforhold"
- Ministeriet for Offentlige Arbejder. Generaldirektoratet for Statsbanerne, maj 1947, læg: "Sager vedr. alle Ledvogtersker eller flere Distrikter", "Generaldirektoratet for Statsbanerne. Forslag til ny Overenskomst for Ledvogterskerne", Journal Nr. 2/084
- Sofie Rasmussen til Ledvogterskernes Afdelinger, dec. 1919, læg: "Sager vedr. Alle Ledvogtersker eller flere Distrikter", "Forskellige sager"
- S. Rasmussen til Ledvogterskernes Afdelinger, 21. feb. 1922, læg: "Sager vedr. Alle Ledvogtersker eller flere Distrikter", "Vedr. Ekstrakontingent"
- S. Rasmussen til Hovedbestyrelsens medlemmer (KAD), 16. feb. 1922, læg: "Sager vedr. Alle Ledvogtersker eller flere Distrikter", "Vedr. Ekstrakontingent"

- Fællesbestyrelsen for Ledvogterskernes Afdelinger i Distrikt 1, 2 og 3 Arkiv, arkivnr. 1428, Ledvogterskernes Afdeling II Arkiv, arkivnr. 1429, Ledvogterskernes Afdeling III Arkiv, arkivnr. 1430

- Ledvogterskernes afd. Medlemsprotokol 1960-1968, i "33.13 Ledvogterskernes afd. Medlemsprotokol. 1960-1968"
- "KAD Ledvogterskernes afdeling, afholdt generalforsamling og afslutning paa afdelingen søndag d. 28. januar", 28. jan. 1968, i "33.13 Forhandlingsprotokol for Ledvogterskernes afd. Distrikt III. Generalforsamlinger 1943-1968. 2. distrikt"

Rigsarkivet

- 0041, Danske Statsbaner Personaleafdelingen. 1867-1910 Journalsager

■ Pakke 546, Bh 1886-1887

- Danske Statsbaner. Overbaneingenieuren til Generaldirektoratet, 6. apr. 1886, C. No. 622/86
- Danske Statsbaner. Overbaneingenieuren til Generaldirektoratet, 19. apr. 1886, C. No. 768/86
- Danske Statsbaner. Overbaneingenieuren til Generaldirektoratet, 4. aug. 1886, C. No. 1776/86

Trykt materiale

"De sovende Ledvogtersker", *Aftenbladet*, 22. maj 1905.

Andersen, Poul og Solveig Schmidt, *Jo, det kunne nytte*, København: Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark 2001.

Berg, Anne Margrete m.fl., *Kvindfolk 2*, København: Nordisk Forlag A.S. 1984. *Bramminginfo*. n.d. "Ledvogterne", *Bramminginfo*. Set 16. december 2022. <https://www.bramminginfo.dk/ledvogterne.html>

Christensen, Lars Bjarke, "Jeg skal ikke sidde på et kontor resten af mit liv... Ellen Helleberg Rasmussen fortæller om at være kvindelig trafikassistent i 1930-40'erne" i *Jernbanehistorie*, nr. 6 (1), 2020, s. 64-91.

Christensen, Lars K. m.fl. *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*, København: SFAH 2007.

Dansk Jernbaneforbund. n.d. "Om Dansk Jernbaneforbund", *Dansk Jernbaneforbund*. Set 16. december 2022. <https://www.djf.dk/om-dansk-jernbaneforbund/>

Fodsporet. n.d. "Ledvogternes historie", *Fodsporet*. Set 16. december 2022. <https://m.fodsporet.dk/oplevelse/kultur/jernbanen/ledvogterens-historie/>

Jensen, Henning og Rasmus Engelbrekt Jensen, *Ledvogterhuse og Ledvogtere*, Forlaget historie Aps 2015.

KAD, "Tilgangen til Forbundet" i *Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark*, nr. 19, dec. 1919, 5. Aargang, s. 47.

KAD, "Ledvogterskernes Lønvilkaar" i *Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark*, nr. 20, feb. 1920, 6. Aargang, s. 53-54.

KAD, "Ledvogterskernes Fællesbestyrelsesmøde den 8. august 1922" i *Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark*, nr. 25, nov. 1922, 7. Aargang, s. 82-83.

KAD, "Ledvogterskernes Generalforsamling i 3die Distrikt" i *Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark*, nr. 32, jul. 1924, 9. Aargang, s. 24-25.

KAD, "Til Ledvogterskerne!" i *Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark*, nr. 30, jan. 1924, 9. Aargang, s. 5.

KAD, "Til Ledvogterskerne" i *Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark*, nr. 33, okt. 1924, 9. Aargang, s. 35-37.

KAD, "Ledvogterskernes Afd. 2. Distrikt" i *Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark*, nr. 105, okt. 1942, 27. Aargang, s. 64.

KAD, "25 Aars Jubilæum i Ledvogterskernes 2. Distrikt" i *Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark*, nr. 118, jan. 1946, 31. Aargang, s. 18-19.

KAD, "Hædersgaven" i *Medlemsblad for Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark*, nr. 118, jan. 1946, 31. Aargang, s. 20.

Kolding, Frederik Birkholt, "Som fugl phoenix af asken – bygninger og stationsmiljøer på den fynske bane i årene omkring 1965" i *Jernbanehistorie*, nr. 3(1), 2015, s. 56-83.

Kvinfo. n.d. "Kvinden og Samfundet", *Kvinfo*. Set 16. december 2022. <https://www.kvinfo.dk/side/444/?action=5&publikationid=1>.

Mogensen, Ole Edvard, "Ledvogter i Statsbanernes tjeneste" i *Jernbanen*, nr. 5, 2009, s. 38-42.

Neergaard, Louise, "Kvinder som Ledvogtere." i *Kvinden og Samfundet*, nr. 20, 1910, s. 233-235.

Ousager, Steen, *Guldsnore på sporet*, Jernbaneforeningen 1991.

Ousager, Steen, *Tag og historie. Jernbanearkiver og deres brug i Arkivernes Informationsserie*, Statens Arkiver 1996.

Rigsdagstidende 1906-07, Folketingets forhandlinger, spalte 732-733. "14de Møde. Lørdag den 20. Oktober, Kl. 1". Set 23. september 2023, <https://www.folketingstidende.dk/ebog/19061F1?s=731>.

Scheuer, Steen, "Fagforening", *Den store Danske*, 2021. Set 16. december 2022. <https://denstoredanske.lex.dk/fagforening>.

Social-Demokraten, "En Ledvogterske, der lønnes med 10 Øre pr. Dag" i *Social-Demokraten*, 23. marts 1914.

Sørensen, Astrid Elkjær, "Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark, 1901-2005", *Danmarkshistorien.dk*, 2012. Set 10. juli 2023. <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/kvindeligt-arbejderforbund-i-danmark-1901-2005>.

Wolthers, Anette, *Køn og fagbevægelse i 100 år*, Fagbevægelsens Interne Uddannelser Landsorganisationen i Danmark 2002.

Noter

1. Christensen 2020, s. 64.
2. Dansk Jernbaneforbund n.d.
3. Christensen 2020, s. 64.
4. Kolding 2015, s. 70.
5. Jensen og Jensen 2015, s. 8, 12.
6. Andersen og Schmidt 2001, s. 69.
7. Jensen og Jensen 2015, s. 6.
8. Ibid. s. 8-9.
9. Ousager 1991, s. 141.
10. Danske Statsbaner, Overbaneingenieuren til Generaldirektoratet, 6/4 1886, RA pk 546.
11. Danske Statsbaner, Overbaneingenieuren til Generaldirektoratet, 19/4 og 4/8 1886, RA pk 546.
12. Jensen og Jensen 2015, s. 9, 12, Andersen og Schmidt 2001, s. 142.
13. Jensen og Jensen 2015, s. 8, 11, Andersen og Schmidt 2001, s. 69.
14. *Aftenbladet*, 22/5 1905.
15. Ibid.
16. *Social-Demokraten*, 23/3 1914, s. 2.
17. Ibid.
18. *Rigsdagstidende* 1906-07, Folketingets forhandlinger, spalte 732-733.
19. Mogensen 2009, s. 39.
20. Bramminginfo n.d.
21. Christensen m.fl. 2007, s. 68.
22. Scheuer 2021.
23. Christensen m.fl. 2007, s. 68.
24. Sørensen 2012.
25. Sørensen 2012, Berg m.fl. 1984, s. 230.
26. Christensen m.fl. 2007, s. 68.
27. Andersen og Schmidt 2001, s. 46, 66.
28. *KAD-medlemsblad*, dec. 1919, s. 47.
29. Berg m.fl. 1984, s. 234.
30. Neergaard 1910, s. 235.
31. Kvinfo n.d.

32. Wolthers 2002, s. 29.
33. Dansk Jærnbane Forbund, Banepersonalet 1. Distrikt til KAD, 9/4 1919, ABA, ks 53.
34. Dansk Jærnbane Forbund, Banepersonalet 1. Distrikt til KAD, 23/4 1919, ABA, ks 53.
35. Dansk Jærnbane Forbund, Banepersonalet 1. Distrikt til KAD, 22/7 1919, ABA, ks 53.
36. KAD til Herr. Banearbejder M.C. Kjeldsen, 5/7 1919, ABA, ks 54.
37. Dansk Jærnbane Forbund, Banepersonalets afd., 3. distrikt til KAD, 28/10 1919, ABA, ks 55.
38. Ousager 1996, s. 22
39. *KAD-medlemsblad*, feb. 1920, s. 54.
40. KAD til Johanne Jensen, 2/10 1925, ABA, ks 54.
41. *KAD-medlemsblad*, okt. 1924, s. 35.
42. KAD til Generaldirektoratet for De Danske Statsbaner, 23/3 1928, ABA, ks 55.
43. *KAD-medlemsblad*, okt. 1924, s. 36.
44. Ibid.
45. KAD til Johanne Jensen, 31/1 1920, ABA, ks 53.
46. Andersen og Schmidt 2001, s. 91.
47. Ibid.
48. KAD til Herr Distriktchef Eir, 1ste Distrikt, 1. jul. 1929, ABA, ks 55.
49. Christensen m.fl. 2007, s. 71.
50. Berg m.fl. 1984, s. 231-232.
51. Wolthers 2002, s. 46.
52. Andersen og Schmidt 2001, s. 37.
53. Sofie Rasmussen til Ledvogterskernes Afdelinger, dec. 1919, ABA, ks 55.
54. KAD til Johanne Jensen, 20/4 1921, ABA, ks 53.
55. Andersen og Schmidt 2001, s. 74-75, S. Rasmussen til Hovedbestyrelsens medlemmer (KAD), 16/2 1922, ABA, ks 55.
56. S. Rasmussen til Hovedbestyrelsens medlemmer (KAD), 16/2 1922, ABA, ks 55.
57. S. Rasmussen til Ledvogterskernes Afdelinger, 21/2 1922, ABA, ks 55.
58. KAD til Fr. Mariane Poulsen, 17/6 1921, ABA, ks 53.
59. KAD til Johanne Rasmussen, 7/9 1951, ABA, ks 54.
60. *KAD-medlemsblad*, nov. 1922, s. 83.
61. *KAD-medlemsblad*, jul. 1924, s. 24.
62. KAD til Fru Kristine Nielsen, 2/12 1922, ABA, ks 54.
63. Jensine Henriksen til Forretningsfører Fru A. Andersen, 24/8 1930, ABA, ks 55.
64. Ibid.
65. *KAD-medlemsblad*, okt. 1942, s. 64.
66. Sofie Rasmussen til Ledvogterskernes Afdelinger, dec. 1919, ABA, ks 55.
67. *KAD-medlemsblad*, feb. 1920, s. 54
68. KAD til Herr Distriktchef Wissenbach, 12/6 1925, ABA, ks 55.
69. De Danske Statsbaner, 3die Distrikt til KAD, 11/7 1925, ABA, ks 55.
70. KAD til Fru Johanne Jensen, 23/1 1923, ABA, ks 53.
71. KAD til Generaldirektoratet, 20/11 1924, ABA, ks 55.
72. De Danske Statsbaner 3die Distrikt til KAD, 5. jan. 1925, ABA, ks 55.
73. KAD til Generaldirektoratet, 20/11 1923; De Danske Statsbaner 1. Distrikt til KAD, 18/12 1922, ABA, ks 53.
74. Ministeriet for Offentlige Arbejder. Generaldirektoratet for Statsbanerne, maj 1947, ABA, ks 55.
75. Wolthers 2002, s. 43.
76. Christensen m.fl. 2007, s. 211.
77. Kolding 2015, s. 70.
78. KAD til Fru Johanne Jensen, 14/12 1929, ABA, ks 53.
79. De Danske Statsbaner. Generaldirektoratet til KAD, 22. nov. 1920, ABA, ks 55, De Danske Statsbaner. Generaldirektoratet til KAD, 18/10 1923, ABA, ks 53.
80. De Danske Statsbaner/Høgsgaard til KAD, 13/4 1926, ABA, ks 55.
81. Andersen og Schmidt 2001, s. 74, 76.
82. KAD til Fru Johanne Jensen, 6/4 1920, ABA, ks 53.
83. De Danske Statsbaner 3die Distrikt til KAD, 23/3 1925, ABA, ks 55.
84. KAD til Fru Martha Christensen, 9/2 1929, ABA, ks 55.
85. Andersen og Schmidt 2001, s. 142.
86. Ledvogterskernes afd., Medlemsprotokol 1960-1968, ABA, arkivnr. 1428, 1429, 1430.
87. "KAD Ledvogterskernes afdeling, afholdt generalforsamling og afslutning paa afdelingen søndag d. 28. januar", 28/1 1968, ABA arkivnr. 1428, 1429, 1430.
88. Ibid., NB: ifølge Andersen og Schmidt 2001 blev afdelingen nedlagt den 31/12 1969, Andersen og Schmidt 2001, s. 142.
89. Andersen og Schmidt 2001, s. 142.
90. Jensine Henriksen til Forretningsfører Fru A. Andersen, 24/8 1930, ABA, ks 55.
91. KAD til Generaldirektoratet, 4/8 1937, ABA, ks 53.
92. KAD til Fru Johanne Jensen, 19/8 1937, ABA, ks 53.
93. *KAD-medlemsblad*, okt. 1924, s. 35.
94. Wolthers 2002, s. 47.
95. Wolters 2002, s. 62, Christensen m.fl. 2007, s. 252.
96. KAD til De Samvirkende Fagforbund, 7. mar. 1953, ABA, ks 53.
97. KAD til Formand Fru Esther Poulsen, 3/2 1953; "Ved et fællesmøde dags dato i Arbejdsgiverfor-eningen", 25/3 1953, ABA, ks 53.
98. *KAD-medlemsblad*, jan. 1946, s. 19.
99. Sørensen 2012.

Summary

Historically the railway is an area where workplaces are dominated by men but this does not mean that female employees have been a rarity in railway history. Several women have been part of the workforce at both railway stations and administration offices and additionally numerous women formerly worked as level-crossing keepers. These women were hired to open and close the railway crossings, by which they performed an important and responsible job in society. But despite the great responsibility the pay was low, the workdays were long and the conditions were generally poor for the level-crossing keepers. In 1919 the female level-crossing keepers therefore organized themselves in the Woman Level-crossing Keepers' Union as a division under the Women's Labor Union in Denmark (KAD) which was exclusively for women, and these women thus inserted themselves in the struggle for professional recognition. But was it even possible for these women to change their terms? And why did they organize themselves separate from the men? This article examines the organization and association of the female level-crossing keepers as a division in KAD and discusses whether these women achieved professional recognition for their work. The study is primarily based on source material from the Workers' Movement's Library and Archives, in which the majority is from KAD's archive. This mainly consists of correspondence regarding the Woman Level-crossing keepers' Union, which has been sent to or from KAD. In addition articles and announcements from KAD's members' journals are used.

During this period, the struggle between men and women was a dominant theme in the general narrative concerning women in the labor market. Although female workers were not a rarity in the labor market fewer women than men joined trade unions. This was not because the women were not interested in better conditions but rather a result of the fact that the unions were dominated by men who did not always have the same interests as the women. Various experiments were therefore made with purely female organizations and in 1901 the Women's Labor Union in Denmark was established as a trade union for female members only. Until the 1950s, the

union's main objective was not only to ensure better conditions for the members but also to ensure their right to access to the labor market. This was among other things due to the trade union's position that the most optimal family situation was one where the man's work and pay was enough to provide for the family while the woman could stay at home. However this lack of right to work is not seen likewise in the case of the female level-crossing keepers since these women and their income were necessary for their husbands. This fact is made clear in the story about the organization of the woman level-crossing keepers, which came about through the initiative of male railway workers.

However it was not easy to organize these women, who because of their special workplaces were scattered around the country in each of their level-crossing keepers' houses. In addition the workdays were long and the pay was low which made it difficult for the union to attract and retain members. But despite the wavering support KAD managed to obtain both higher wages and better conditions for the female level-crossing keepers, and they became, among other things, trained not to work in their spare time. These female workers did thus achieve significantly better conditions under the banner of KAD.

With the automation of the railway crossings the story of the level-crossing keepers and their organization ended in 1968. Although this occupational grouping achieved better working conditions due to the trade union, it is debatable whether they achieved actual professional recognition from their employers. In a legal sense the union was a recognized negotiating partner of their employers but it is up for discussion whether the female level-crossing keepers and their work were actually taken seriously. Women and their rights in general were far from a matter of course in the labor market during this period which may help to explain the wavering recognition of the level-crossing keepers' responsible work efforts. However there is no doubt that KAD to a great extent recognized the work of these women and perhaps it was not necessarily the need of all female level-crossing keepers to seek this professional recognition.